

OSMANLI DEVLETI'NİN BALKANLARDAN ÇEKİLME SÜRECİNDE PANSLAVİST BİR PROPAGANDACI: OLGA NOVİKOFF (NOVİKOVA)

Taha Niyazi KARACA *

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıl başından itibaren dağılma sürecine girmesi Balkanlarda yaşanan bağımsızlık hareketleri ile hızlandı. 1804 Sırp İsyanı ile başlayan gelişmeler Yunanistan ve Romanya'nın bağımsız olmalarıyla devam etti. 1875 yılında gelindiğinde Hersek'de başlayan karışıklıklar kısa sürede Balkanların her bölgesine yayılan bir isyan haline geldi. Bu süreçte etkin rol oynayan fakat ismi gündeme gelmeyen şahıslardan biri de Rus Panslavistlerinden Olga Novikoff'tur. Panslavist hareketin etkin isimlerinden biri olan Olga Novikoff; bir yönüyle teorisyen, diğer bir yönüyle ise aktivisttir. Yazdığı eserlerle Panslavist harekete önemli katkılar sağlarken, diğer taraftan Rusya'nın yayılmacı politikalarına destek sağlamak amacıyla çeşitli Avrupa ülkelerinin başkentlerinde devlet adamlarını kazanmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Bu çalışmada, Olga Novikoff'un Panslavist eksenindeki düşünceleri ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilme sürecine etki yapan faaliyetleri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bulgar, Balkan, Panslavizm, Rusya, İngiltere, Osmanlı, Olga Novikoff (Novikova), William Ewart Gladstone, Kont Ignatyev, Gorchakov.

ABSTRACT

The independence movements in Balkans accelerated with entering of Ottoman Empire's disintegration process. The events, begins with starting of 1804 Serbian uprising, went on with being independence of Greece and Romania. When was come to 1875, the upheavals began in Herzegovina turned into a riot spreading all over Balkan. One of persons who had not come to the fore although she had an effective role during this process, was Russian Panslavist Olga Novikoff. Olga Novikoff who is one of effective names of Panslavists was a theorist with one aspect, and was an activist with other aspect. As she was important contributing to Panslavist movement with her writings, on the other hand so as to provide support for the expansionist policy of Russia, she got in acts in capital cities of some European countries for gaining the important statesmen. In this work, It is evaluated the Panslavist thoughts of Olga Novikoff and her acts which effected the process of Ottoman Empire's recession of Balkan.

---

* Prof. Dr., Bozok Üniversitesi, tahaniyazikaraca@gmail.com

Keywords: Bulgar, Balkan, Panslavizm, Russia, England, Ottoman, Olga Novikoff (Novikova), William Ewart Gladstone, Count Ignat'yev, Gorchakov.

1876 yılında başlayan Bulgar ayaklanması sonrasında yaşanan olaylar Rusya ile Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirerek 1877-1878 savaşının yaşanmasına zemin hazırladı. Bulgar ayaklanması, Balkanlarda gelişen milliyetçilik hareketlerinin bir sonucuydu. Bununla birlikte bu ayaklanmanın hazırlanması ve gelişmesinde Rus Panslavistlerin çok büyük etkileri oldu. Panslav hareketin en önemli isimlerinden biri olan Olga Novikoff (Novikova)¹'un bu süreçteki etkisi ise özel bir mahiyetteydi. Olga'nın küçük kardeşi Nicholas Krieff, Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında cereyan eden çatışmalarda hayatını kaybetmişti. Kardeşinin intikamını almak için yanıp tutuşan Olga, Rusya'da önemli konumda bulunan devlet adamları ve askerlere Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan edilmesi için baskı yapmaya başlamıştı. Olga Novikoff'un bu çabalarını ve Panslavist devlet adamlarıyla olan ilişkisini yakın arkadaşlarından A.W. Kinglake ortaya koymaktadır. Olga Novikoff, Bulgar ayaklanmasının başlaması ve gelişme sürecini Kinglake ile paylaşmıştı. Kinglake de, bu bilgilere dayanarak Novikoff'un Panslavistler ve Rusya Başbakanı Gorchakov ile yapmış olduğu görüşmeleri biyografi yazarı Tuckwell'e anlatmıştı. Bu anlatıma göre; Olga Novikoff, Bulgaristan ayaklanmasının başlatılması konusunda çok istekli hareket ederek Başbakan Gorchakov'a baskı yapıyordu. Nitekim yaptıkları bir görüşmede;

"Bulgaristan'da ayaklanma başlatma konusunda Panslavistlerin çok yavaş hareket ettiklerini, bir kadın için en can sıkıcı durumun vaat edilmiş bir ayaklanmanın başlamasını beklemek olduğunu" söylemişti. Gorchakov da cevabında: "Bulgaristan ayaklanmasının başlatılmasında, bürokrasiye çok bağlı olan Rusya'nın Avusturya'daki elçisinden (Olga Novikoff'un akrabası) kaynaklandığını fakat ortaya çıkan kan ve ateşten Madamın hoşnut kalacağını umduğunu" söyleyerek Novikoff'u rahatlatmaya çalışıyordu (Tuckwell 1902: 106; Hupchick 2001:249-255).

Bulgar ayaklanması sürecinde Olga Novikoff'un sergilediği davranışlar, tamamen nakledilen bu konuşmanın paralelindedir. Bayan Novikoff'un bütün çabası Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmesini gerçekleştirmek ve oluşacak boşluğun yerine büyük bir Panslav imparatorluğunun kurulmasını sağlamaktı. Bu doğrultuda İngiltere nezdinde yaptığı faaliyetlerden dolayı kendisine "İngiltere'deki Rusya milletvekili" (The Member of Parliament (MP) for Russia) gibi bir unvan bile verilmişti (The M.P. for Russia 1909: 1-2)

Avrupa ülkelerinin başkentlerinde yaptığı çalışmalarla adından söz ettiren Olga Novikoff'un Osmanlı Sarayı tarafından da takip edildiği anlaşıl-

---

¹ Olga'nın soyadı Rusça orijinal şekliyle *Novikova*'dır. Fakat 19. Yüzyılda Batı ile ilişkisi olan bütün Ruslar adlarını Batılıların telaffuz ve yazım şekillerine uygun yapmışlardır. Osmanlı belgelerinde de bu telaffuz benimsenmiştir. Olga da yazdığı mektuplarda ve kitaplarda soyadını *Novikoff* olarak yazmıştır. Bu nedenle soy isim *Novikoff* olarak kullanıldı.

maktadır. İlk olarak, 1865 yılında Sultan Abdülaziz'in Olga Novikoff'a "murrassa bilezik" hediye ettiği bilgisine ulaşılmaktadır. Sultan Abdülaziz'in Bayan Novikoff'u ve ailesini Osmanlı Devletine yakın tutma çabasıyla böyle bir iltifatta bulunduğu düşünülebilir. Petersburg elçisinin Saray'a bildirdiğine göre; Olga Novikoff Sultan'ın nezaketinden çok etkilenmiş, içten teşekkürlerini iletmişti (BOA. HT.TO. 86/62). Bu tarz iyi niyet gösterilerine rağmen 1875 yılından sonra Olga Novikoff'un Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyette bulunmasının önüne geçilememiştir. Nitekim aleyhteki faaliyetler Sultan II. Abdülhamid döneminde artış gösterdiğinden Olga Novikoff'un bütün hareketlerinin takibe alınmasına ihtiyaç duyulmuştur (BOA. HR.SYS. 1368/78).

Rusya Başbakanı Gorchakov ile doğrudan görüşerek onu Balkanlarda bir ayaklanma çıkarmaya sevk edebilecek konumda olan ve Sultan II. Abdülhamid'in faaliyetlerini kontrol altında tutmak ihtiyacını hissettiği bu Olga Novikoff kimdi? Osmanlı Devlet adamlarını teyakkuza geçiren faaliyetleri ve siyasal düşünceleri nelerdi?

Olga Novikoff

Olga Krieff (evlendikten sonra Novikoff soyadını aldı), 29 Nisan 1840'da Moskova'da doğdu. Anne ve babası Rusya'nın köklü ve asil ailelerinden geliyorlardı. Annesi, Avrupa'da güzelliği ile tanınan ve Puşkin ile diğer Rus şairlerine ilham kaynağı olduğu söylenen, Alexandra Alabieff idi. Babası Alexei Krieff, Rus ordusuna hizmet etmiş bir subaydı ve 1832 yılında Polonya ayaklanmasını bastırmıştı. Cesaret ve başarısından dolayı St. George madalyası ile ödüllendirilmişti. Alexei'nin beş çocuğu olmuştu. Bunlardan Alexander, Olga ve Nicholas hayatta kalmış diğer ikisi ölmüştü (The M.P. for Russia 1909: 7).

Ailenin en önemli özelliği Panslavist akıma bağlı olmalarıydı. Bu da baba Alexei Krieff'in, gençlik dönemlerinden beri Panslavist gruplar içerisinde yer almasından kaynaklanıyordu. Alexei'nin Panslavizme ilgi duyması ise yetişme döneminin doğal bir sonucuydu. Yetişmesinde Baxter adında bir İskoçyalı etkili olmuştu. Alexei, Baxter'den çok etkilenmiş, ilişkileri uzun yıllar devam etmişti. Alexei'nin yetişmesinde etkili olan Baxter, daha sonra Türk düşmanlığı ile tanınan İngiliz Başbakanı William Ewart Gladstone'un ilk kabinesinde görev almıştı (The M.P. for Russia 1909: 8).

Alexei, çocuklarının da kendisi gibi iyi bir eğitim alması için gayret göstermişti. Nitekim Olga ana dilinin dışında İngilizce, Fransızca ve Almancayı çok iyi derecede öğrenmişti. Moskova'daki evleri Panslavistlerin toplanma mekânlarından biri olmuştu. Alexei'nin Panslavizm hakkındaki düşünceleri çocuklarına da sirayet etmişti. Olga, evlilik tercihini yine kendisi gibi bir Panslavist olan İvan Novikoff'tan yana kullanmış ve 1860'da evlenmişti. Kendisi gibi Panslavist olan İvan'ın kardeşi Eguene Novikoff ise uzun süre Viyana ve İstanbul'da elçilik görevlerinde bulunmuştu (The M.P. for Russia 1909: 13-14). Panslavist bir ailede yetişen Olga Novikoff, diğer aile bireyleri gibi büyük Slav imparatorluğunun kurulması için çalışmaya başlamıştı. Bu açıdan onun hayatını yönlendiren en önemli etken Panslavizm olmuştu.

Panslavizm ve Olga Novikoff

19. yüzyıl siyasi tarihinde en çok kullanılan terimlerden biri de “Panslavizm” oldu. Fikri temelleri Rusya dışında şekillenen, fakat Rusya’da yayıldıktan sonra etkin bir siyasal düşünce haline gelen Panslavizm (Kurat 1953:241-242; Subaşı 2007: 49-62), Orta ve Doğu Avrupa’da yaşayan ve toplam nüfusları 150 milyonu bulan Slavların kültürel ve siyasi olarak birlik oluşturmasını hedefleyen harekettir (Levine 1914:664-665; Leger 1917:1-2).

Panslavizm düşüncesi Alman romantizminin güney Slavları üzerindeki etkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Alman ırkını bir araya toplayan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu’nun varlığı bir bakıma Slavları da böyle bir birlik oluşturmaya yönlendirmişti. Bu konudaki ilk kıvılcımlar Alman hâkimiyetinde olan güney Slavlarından ortaya çıkmıştı (Krasinski 1848; Guinis 1949:125-128). Vladimir Lamansky, Jan Kollar, P. Janko Safarik, J. Herkel ve Frantisek Palacky’nin çalışmaları Slavcılık düşüncesinin şekillenmesinde önemli oldu (Kohn 1991: 25-39; Aydın 2004a: 109-124; Kohn 1952: 25-46; Kohn 1961: 323-333; Bradley 1961: 184-205; Morisan 1968:422-441). Panslavizm düşüncesinin oluşması sürecinde 1848 yılında 340 delege ile Prag’da toplanan Slav Kongresinin de önemli bir yer tuttuğunu belirtmek gerekir. Çünkü bu kongrede Panslav ilkeler ortaya konuyor ve alınan kararlar 10 Haziran’da Avrupa Milletlerine Manifesto başlığı ile ilan ediliyordu (Prazac 1928: 141-159).

Almanların Slavlar üzerindeki baskısına tepki olarak gelişen bu hareket kısa sürede Rusya’nın faydalanacağı bir ideolojiye dönüştü. Özellikle Kırım Savaşı’ndan sonra 1856 Paris Anlaşması ile Rusya’nın Karadeniz’den uzaklaştırılması Panslavizm düşüncesini daha da önemli kıldı. Slavların birleştirilmesi düşüncesi Rusya’nın Balkanlardaki etkinliğini artıracaktı. Slavların kültürel veya siyasal bir birlik etrafında birleşmeleri diğer taraftan da Osmanlı Devleti’nin Balkanlardan tamamen çekilmesini sağlayacak bir süreci de başlatabilecekti (Kohn 1991: 143-157). Bu açıdan Panslavizm düşüncesi Rus devlet adamları veya aydınları tarafından hararetle savunuldu. Özellikle İvan Aksakov’un da bir süre için başkanlığını yaptığı Güney Slavlarına Yardım Kuruluşu, Panslavizm düşüncesinin yayılması konusunda önemli bir araç oldu (Demiroğlu 2009: 146-198). Aynı zamanda Rusya Başbakanı olan Aleksandr Mihayloviç Gorchakov, Panslavist hareketin en önemli isimlerindendi. Ayrıca Kont Ignatiev ve Michael Skobelev gibi devlet adamları da Panslavizm düşüncesinin katı savunucuları arasında yer aldılar (Summer 1936:45-52; Onou 1931:386-407; Summer 1933: 341-353).

Panslavizm düşüncesini hararetle savunan isimlerden biri de Olga Novikoff oldu. Daha önce de belirtildiği gibi, aileden gelen bir etki ile Panslavizm düşüncesine yönelmişti. Olga Novikoff, Panslavizme dair düşüncelerini yazdığı eserlerinde ortaya koymuştur. Panslavizmin meşhur isimlerinden Skobelev’in biyografisini yazan Novikoff, kitabı yazma gerekçesini; “bütün Slavların en büyük kahramanlarından birinin ismini ölümsüzleştirmek istediği” şeklinde açıklamaktadır (Novikoff 1883: v-vi).

Panslavizme veya özellikle İngiltere'deki Rus karşıtlığına yönelik çeşitli yazılara cevap niteliğindeki mektuplarını topladığı *Is Russia Wrong?* başlıklı eserinin ilk bahsinde; sempati olmadan Panslavist hareketi anlamının imkansız olduğunu, önyargıların kapıları tamamen kapatacağını, güneydeki Slav kardeşlerine Türkler tarafından uygulanan vahşetin durdurulması için savaşın kaçınılmaz olduğunu, güney Slavlarının korunması için her türlü önlemin alınması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, Panslavist Slav komitelerinin hiçbir faaliyetinin gizli olmadığını, açıkça Slav kardeşlerinin kurtarılması için çalıştıklarını ifade etmektedir (Novikoff 1877: 20-22).

Olga Novikoff, aynı eserinde doğu sorununa yaklaşım konusunda iki farklı Rusya bulunduğunu, birisinin Petersburg merkezli diğerinin ise Moskova merkezli olduğunu belirtmektedir. Bunlardan Moskova merkezli sivil inisiyatifin aktif olarak çalıştığını ve amacının Slavları Türk vahşetinden kurtarmak olduğunu söylüyor. Aynı durumun İngiltere için de geçerli olduğunu, bir tarafta özgürlük için savaşan William Ewart Gladstone'un diğer tarafta ise Lord Disreali'nin (Beaconsfield Lordu) bulunduğunu belirtiyor (Novikoff 1877: 31-40). Novikoff, eserinde Rusların neden Türklerden nefret ettiğini "Why Russians Hate The Turks" başlığı altında açıklıyor. Ona göre; Ruslar yüzyıllar boyunca Türk Tatarların zulmü altında kalmış, Balkanlarda ise diğer Slavlar Osmanlı Türklerinin vahşetleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bu vahşetle karşılaşan Slavların Türklere kin duyması son derece doğaldır ve bu zulümle karşılaşmayan batılıların bu nefreti anlamaları zor olabilir (Novikoff 1877: 69-75).

Slavların bir araya gelmeleri konusunda Olga Novikoff ve kardeşleri üzerlerine düşeni yapmaktadırlar. 1875 yılında Sırp ayaklanmasının başlaması Balkanlardaki Osmanlı muhaliflerine ayaklanmayı büyüterek yayılmasını sağlamak konusunda imkân sağlamıştır (Aydın 2004b: 139-163). Bu konuda büyük sevinç yaşayanlar arasında Olga Novikoff ve kardeşleri de vardır. 1875 yılında Sırp ayaklanması başladığında duyduğu sevinci açıkça belirten ve bu ayaklanmanın bir fırsat olduğunu düşünen Olga Novikoff (Novikoff 1917: 17-19) ve diğer aile bireyleri ayaklanmaya destek vermekte tereddüt etmediler. Olga'nın küçük kardeşi Nicholas, Slavcılık idealleri uğruna Türklerle savaşmak için gönüllü olarak Sırp ordusuna katıldı ve savaş sırasında hayatını kaybetti (Novikoff 1917: 31-36).

1875 yılında kardeşinin ölümünden sonra Olga Novikoff'un temel hedefi Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhinde kamuoyu oluşturmak oldu. Jurij Samarin, Ivan Aksakov, Mikhail Katkov ve Konstantin Pobedonoscev gibi Panslavistlerin düşüncelerini Avrupa'da ve özellikle İngiltere'de yaymaya çalışıyordu. Bir bakıma kamp kurduğu Londra'daki Claridge's Hotel'in toplantı salonunda devlet adamları, yazarlar ve yayıncılarla görüşen Novikoff; Thomas Carlyle, Kinglake, Froude, Freeman ve yayıncı W.T. Stead'i kendisine bağlamayı başarmıştı (Boyle 1951: 256-257).

İngiltere'de onun kontrol altında tutmaya çalıştığı en önemli isim ise Liberal Parti lideri William Ewart Gladstone idi. Onu ele geçirmek, Rus isteklerinin gerçekleştirilmesi için en önemli dönüm noktası olacaktı.

Olga Novikoff ve William Ewart Gladstone'un Elde Edilmesi

Kraliçe Victoria İngiltere'sinin en ünlü politikacılarından biri olan Gladstone, dört dönem başbakanlık görevini üstlenmiş, ilk başbakanlığını 1868-1874 yılları arasında yapmıştı. 1874 seçimlerinde yenilgiye uğramış, koltuğunu muhafazakâr Benjamin Disreali'ye kaptırmıştı. Yenilginin etkisiyle politikayı bıraktığını ilan ederek, Hawarden'daki malikânesine çekilmişti. 1875 yılında Balkanlarda olaylar çıkmaya başlaması, Osmanlı Devleti'ni koruma politikasını takip ettiren en büyük rakibi Disreali'ye karşı elini kuvvetlendirmişti (Karaca 2011).

Olga Novikoff, Osmanlı Devleti'ne karşı duyduğu nefretin bir benzerini Disreali'ye karşı da hissediyordu. Hatıralarının "Rusya Uyanıyor" başlıklı bölümünde Disreali'nin Rusya'ya karşı takip ettiği düşmanca hareketler nedeniyle Balkanlardaki Slavların büyük acılar çektiğini, Disreali'nin verdiği destek ile Osmanlı Devleti'nin Slavları katlettiğini anlatıyordu (Novikoff 1917:29-30).

Olga Novikoff, Osmanlı Devleti'ne karşı kamuoyu oluşturmak ve Rusya'nın Balkanlardaki hareketlerini savunmak için Gladstone ile işbirliğinden başka çare olmadığını düşünüyordu. Çünkü Disreali ile irtibat kurmak istemiş olmasına rağmen, Disreali kendisine pek nazik bir şekilde davranmamıştı (Novikoff 1917:23-24). Disreali'den yüz bulamayan Olga Novikoff, 1873 yılında Claridge's Hotel'de Gladstone ile tanışarak kısa sürede ilişkilerini geliştirmişti (Harrison 1977: 33).

Gladstone ile ilişkilerini kısa sürede geliştirmesi Novikoff için hiç de sorun olmadı. Çünkü Gladstone'un en büyük zaaflarından biri kadınlardı. Öyle ki, Londra gecelerinde fahişelerle düşüp kalkmaktan çekinmiyordu. Aleni olarak fahişelerle görünmesini ise onları "kurtarma işi" olarak adlandırıyordu. Fakat günlüklerinde tuttuğu notlar ve yazdığı mektuplar bu işin kurtarma işinden daha fazla bir noktada olduğunu göstermektedir (Karaca 2011: 49-51). Nitekim madam Novikoff, onu nasıl kontrol altına aldığını arkadaşı Kinglake'e anlatmış ve o da bunları karşılıklı bir diyalog sahnesi içerisinde kaleme almıştı. Buna göre madam Novikoff, Gladstone'u nasıl elde ettiğini şu şekilde ifade ediyordu:

"Birkaç yıl önce onun zayıf iki noktasını öğrendim. Birincisi kızgınlık, ikincisi ise din idi. Bu bilgi ile onu kontrol etmek tamamen bir çocuk oyuncağı oldu. Onu Münich'e davet ettim ve orada kendi amaçlarımız için kullanmak için hazır hale getirdim. Katliam iddiaları halkım tarafından 1871 yılından itibaren gündeme taşınmaya başlandı ve 1876 yılına kadar devam etti. Ben ise Gladstone'u 1875 yılında kendi amaçlarımız için hazır hale getirmiştim. Nihayetinde bizim planlarımız Bulgaristan hadisesi ile olgunlaşmıştı" (Tuckwell 1902: 105-106).

Novikoff hakkında bir eser kaleme alan W.T. Stead, Londra'daki toplantıları tanımlarken erkeklerin Madamın etkisinden kurtulamadığını ve ona âşık olduklarını söylemesi Novikoff'un bilinçli olarak kadınlığını kullanarak etrafındakileri kendisine bağladığını teyit etmektedir (*The M.P. for Russia* 1917: 2-3).

Novikoff, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmesi için İngiltere'nin desteğinin kesilmesi gerektiğine inanıyordu ve Liberal Parti lideri Gladstone'u kendisine daha fazla bağlamak için onu Almanya'ya Münih'e davet etmişti. Gladstone'un bu daveti kabul ederek Münih'e gitmesi ve onbeş günlük bir süreyi Novikoff ile birlikte geçirmesi ve daha sonra da İngiltere'de iken sık sık görüşmeleri ikili arasındaki gayrimeşru ilişkiye bağlanmıştır. İkilinin ilişkilerini gayrimeşru çerçevede değerlendiren isimlerden biri de Karl Marx olmuştur. Marx, Olga Novikoff ile Gladstone arasındaki ilişkiyi şu şekilde yorumluyordu:

"Novikoff, bizim eski başbakanın gizli ve açık ittifak yaptığı biriydi. Katliam ajitasyonu Gladstone'un özel yaşantısını gizlemek için kalkan olarak kullandığı politik entrikasıydı. Gladstone, bu sorunda kendi ülkesinin insanlarından çok uzaktaydı. Gladstone'u ele geçiren Madam Novikoff, ertesi gün Paris'e gitti. Amacı büyük güven duyduğu Troubitzkoi'ye yardım etmekti. Troubitzkoi bu sırada M. Thiers ve M. Gambetta'yı Moskova taraftarlığına çevirmeye çalışıyordu. Fakat Fransız devlet adamları İngiliz meslektaşları gibi değillerdi. Madam Novikoff'un Londra'daki salonu İngiliz, Fransız ve Avusturyalı ve diğerleri tarafından dolduruluyordu. Novikoff, Moskova taraftarlığını sağlamak için kadınlığını kullanıyordu. Gladstone ilişkilerini gizlemesini bilmesine rağmen Novikoff ile olan ilişkileri bir dizi yazışmanın neticesinde yayıldı. Gladstone, *Contemporay Review*'de yayınlanan 'Russian Policy and Deeds in Turkistan' adlı makalesinde General Gorloff'u överken Madam Novikoff'un ismini zikretmekten kaçınarak bir arkadaş diye yazmıştı. Rus taraftarlığı ajitasyonu doruk noktasına çıktığında St. James Hall konferansının kapanışında Gladstone oturduğu yerden kalkarak Madam Novikoff'un yanına giderek, onun koluna girmesini isteyerek çılgına dönmüş kalabalığın arasından zafer kazanmış komutan edasıyla kürsüye yürüdüler. Bunu yapmaktaki amacı, halka İngiltere ve Rusya arasındaki Türk düşmanlığına dayanan anlaşmayı somut olarak göstermekti" (Marx/Engles 2004: 459).

Karl Marx 10 Kasım 1876'da arkadaşı Charles Dobson Collet'e yazdığı mektupta da yine Novikoff ile ilgili bir değerlendirmede bulunuyordu:

"Bayan Novikoff, Sonbahar ve Kış aylarını Londra'yı karargâh yaparak geçirdi. Yılın diğer aylarında ya Moskova'ya ya da yakın yerlere gitti. İstanbul'daki dragoman Novikoff'un karısı (ikisi boşanmıştı) idi. İstanbul'daki bu şahsın kardeşi Rusya'nın Avusturya büyükelçisiydi. Propaganda işleriyle uğraşan Bayan Novikoff, hemen her yerde görünüyor. Brüksel'deki bir bilimsel toplantıda ya da Almanya'daki eski Katolik toplantısında o görünüyor. İngiliz centilmenleri, Fransızlar, Slavlar, Ruslar onun Londra'daki salonunda toplanıyorlar. Onun cazibesine kapılanlardan biri de Avusturya Büyükelçisi Kont Beust'tu. Bu şahıs madamın hizmetkârı gibiydi" ifadelerinden sonra Amerikalı gazeteci Eugene Schuyler'in Rusların Türkistan'da yaptıkları katliamları haber vermesine rağmen Novikoff'un bu bilgileri etkisizleştirmek için gösterdiği gayreti ve başarısını anlatıyordu. Bu başarının sonucu olarak Gladstone, Rusların Türkmenistan'da yaptığı katliamları savunur bir

konuma gelmişti (Harrison 1977: 31-32; Mert 1981:194-203)

Kısacası, Karl Marx bu yazdıklarıyla Gladstone'un Olga Novikoff'a özel bilgiler sızdırdığını, Novikoff'un Rusya'ya döndükten sonra Rus hükümetiyle özel bir toplantı yapacağını söyleyerek, Gladstone'un Novikoff uğruna Rus hizmetine girdiğini açıklıyordu.

Karl Marx'ın Gladstone'un Novikoff ile olan ilişkisini cinselliğe dayandırması diğer kaynakların da teyit ettiği bir açıklama olmuştur. Gladstone bu ilişkisinden dolayı döneminde çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Örneğin Standart gazetesi, Gladstone'un Karadağ olaylarıyla ilgilenmesinin sebebini Novikoff'a bağlayarak onu şiddetle eleştirmiş ve çeşitli yazışmalarda Olga Novikoff, Gladstone'un metresi olarak zikredilmişti (Mattew 1995: 71). Novikoff'un da itiraf ettiği gibi, aralarındaki yakın ilişkiler nedeniyle Gladstone'a İngiltere'de Gladstonoff adı takılmıştı (Novikoff 1917: 55).

Olga Novikoff, kendisinin de belirttiği gibi, açıkça ve sistemli olarak Gladstone'u ele geçirmiş ve onu Türk düşmanlığı yapması konusunda etkileyerek Doğu Sorunu'nda kullanmıştı (Gardiner 2001: 409-424). Novikoff'un amacı, Gladstone'u kullanarak Disreali hükümetinin Osmanlı Devleti'ni koruma politikasını terk etmesini sağlamaktı. Bunun sonucunda da Panslavizmin temel hedefi olan Slavların siyasi birliğini temin etmekte. Olga Novikoff'un hedeflerinin gerçekleşmesi için en uygun ortam Bulgar ayaklanması ile ortaya çıkmıştı.

Olga Novikoff ve Bulgar Ayaklanması

Avrupa'da ortaya çıkan 1848 İhtilalleri Osmanlı Devleti'ni Balkanlarda zor durumda bırakmıştı. İhtilallerin etkisi ile Eflak ve Boğdan ve Bulgaristan'da ayaklanmalar ortaya çıkmış fakat Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa tarafından bastırılmıştı (Harris 1939: 2-23; Karal 1995: 83-95; İnalçık 1992: 45-73).

1875 yılına gelindiğinde Panslavist Rusların kışkırtmalarıyla oluşturdukları bir İhtilal Komitesi etrafında birleşen Bulgar milliyetçileri 12 Ağustos 1875'de bir toplantı yaparak ayaklanma kararı aldılar ise de girişimleri başarıya ulaşmadı (Millman 1979: 124). Daha sonra 1876 yılında bir araya gelen Bulgar milliyetçileri, Avrupa devletlerinin dikkatlerini Bulgar sorununa çekmek ve Bulgarlar bağımsızlık isteklerinin kabul edilmesi için ayaklanmanın şart olduğuna karar verdiler (Harris 1969: 63-132). Bulgar milliyetçileri özellikle Rusya'nın İstanbul'daki elçisi İgnatyev'ten, Filibe'de (Plovdiv) bulunan Rus konsolos yardımcısı Gerov'den ve Panis Slavistlerden büyük destek temin ediyorlardı (British Documents 1984: 374)

Olga Novikoff'un övgüyle söz ettiği İstanbul'daki Rus elçisi Kont Nicolai Pavlovich Ignatyev, bu ayaklanmanın kilit isimlerinden biri idi. Panslavist yardım derneklerden birinin de başkanlığını yapan Ignatyev (Novikoff 1917: 47), Osmanlı devlet adamlarından Mahmut Nedim Paşa ile yakın bir arkadaşlık tesis etmişti (Ahmet Cevdet Paşa 1991: 146). Bu arkadaşlıktan faydalanarak Osmanlı Devleti'nin boçlarını ödemesi yerine borçlarının faizlerini indirmesinin daha akıllıca olduğunu Mahmut Nedim Paşa'ya söyleyerek 1875 Tenzil-i Faiz Kararnamesini çıkarttırmıştı. Bu karar, Avrupa ban-

kerlerinin ve siyasilerinin Osmanlı Devleti'ne karşı tavır almalarına sebep olmuş, Panslavistler Balkan ayaklanmalarını başlatmak konusunda istedikleri ortamı elde etmişlerdi (Karaca 2011: 184-190)

Panslavistlerin Bulgar ayaklanmasına verdikleri destek hazırlanan raporlarda da açıkça görülüyordu. İngiltere'nin Edirne konsolosu Dupuis'un 9 Mayıs'ta İngiltere'nin İstanbul'daki büyükelçisi Elliot'a gönderdiği rapora göre; Bulgar isyanını hazırlayanların büyük çoğunluğu Bulgarlardan değil, Panslavistlerden oluşuyordu (British Documents 1984: 197)

Makalenin giriş kısmında da belirtildiği gibi, Bulgar ayaklanmasının bir an önce çıkartılması için Olga Novikoff büyük bir sabırsızlık içerisindeydi. Başbakan Gorchakov, Novikoff'un biraz sabırlı olmasını "ortaya çıkacak kan ve ateşten madamın memnun kalacağını" söylüyordu (Tuckwell 1902: 166)

Panslavistlerin beklediği ayaklanma, 2 Mayıs 1876 tarihinde, Filibe'de Tatarpazarcık'a bağlı Avratalan'da (Koprivstitsa) başladı. Plana göre; ayaklanma bölgesi olarak, Filibe, Tatarpazarcık, Karlovo, İhtiman, İzkadi ve Sofya şehir ve kasabaları tespit edilmişti. Buralar ateşe verilecek ve direnen bütün Bulgarlar zorla kendilerine katılmaya mecbur bırakılacaklardı. Her iki toplumun karışık olarak yaşadıkları bölgelerde Türkler katledilecekler, evleri yakılacak ve malları yağma edilecekti. Bütün Müslüman köyleri ayaklanma esnasında yok edilecekti (British Documents 1984: 333; Turan 1998: 47; Karal 1995: 98). Nitekim karar gereğince Benkovski'nin liderliğindeki Bulgar ayaklanmacıları Avratalan kasabasını kuşattılar (British Documents 1984: 332-333). Ayaklanma üç gün içinde Filibe, Tatarpazarcık ve Peştera bölgelerine yayıldı. Ayaklanmanın en fazla etkili olduğu yer ise Filibe idi. Böyle olmasında Rusya konsolos yardımcısı Gerov'un Avratalan kasabasında doğmuş olması önemli bir etkendi (Turan 1998: 48)

Osmanlı Devleti ayaklanmaları yatıştırmaya çalıştı. Fakat devreye Olga Novikoff'un baskılarıyla Liberal Parti lideri Gladstone'un girmesi, bütün bir süreç dünyaya Bulgar katliamı olarak duyuruldu. Gladstone'un kara propaganda yapmak için kaleme aldığı *Bulgarian Horrors and the Question of the East* (Bulgar Dehşeti ve Doğu Sorunu) başlıklı risalesi Avrupa kamuoyunda büyük bir ilgi uyandırdı.

Olga Novikoff ve Gladstone'un "Bulgar Dehşeti ve Doğu Sorunu"

Risalesi

1874 yılında yapılan seçimlerde yenilgiye uğrayan Gladstone, Parti liderliğinden istifa ederek inzivaya çekilmişti. Böyle olmakla birlikte politikadan tam anlamıyla kopmamıştı. Aktif politik yaşantıya dönmek için fırsat bekleyen Gladstone'u tekrar iktidara taşıyacak gelişmeler 1876 yılında Bulgar ayaklanmalarıyla ortaya çıktı. Arkadaşlarından Evanjelik rahip Fraser, Canon Liddon, John Bright ve tarihçi Freeman Türklere karşı kampanya başlatılması kararı aldılar. Bulgar ajitasyonunu kontrol eden bu isimlerin en önemli özelliği ise Evanjelik olmalarıydı (Saab 1991: 57-58)

Olga Novikoff, ortak hareket edebilmek amacıyla kısa sürede bu gruba irtibat kurdu. Novikoff ile İngiltere'deki bu grubun ortak noktaları ise Türk düşmanı olmaları ve Türklerin Balkanlardan atılmasını ortak amaçları hal-

ne getirmiş olmalarıydı. Bulgar ayaklanması üzerine Gladstone ile ortak hareket etmeye başlayan Novikoff, başlatılan kara popagandanın bir parçası haline geldi. Hatta Gladstone'un kadınlara olan zaafını da kullanarak onun üzerinde baskı oluşturmaya başladı. Bu baskıyı ve duygu sömürsünü yazdığı mektuplarda görmek mümkündür. Bir mektubunda Sırp isyanı sırasında Türklerle savaşarak ölen kardeşinin kahramanlığından bahsederek Gladstone'un hükümetin başında olması durumunda Osmanlı Devleti'nin o kadar rahat edemeyeceğini ve kardeşinin de hayatta olacağını ifade ediyordu (Saab 1991: 76)

Novikoff'a cevap veren Gladstone, "Türklerin Bulgaristan'da yaptığı barbarlığı konu edindiğini" söylediği bir risale kaleme aldığını ve Madamı memnun edecek bu risalenin aynı zamanda halkı da harekete geçireceğini müjdeliyordu (Isba 2006: 172). Gladstone'un Novikoff'a müjdelediği bu risale kısa bir süre sonra 6 Eylül 1876 tarihinde yayınladı. "Bulgarian Horrors and the Questions of the East" (Bulgar Dehşeti ve Doğu Sorunu) başlıklı altmış dört sayfalık bu eser; Gladstone'un tahmininin ötesinde bir etkiyle İngiltere ve Avrupa kamuoyunda o tarihe kadar hiçbir esere gösterilmeyen büyük bir ilgiyle karşılandı. Risale bir hafta içinde 200.000 adet satıldı (Millman 1979: 183)

Gladstone bu risalesinde Bulgaristan olaylarını anlatmaya "bu güne nasıl gelindi" sorusuna cevap vererek başlıyor ve hükümetin Bulgaristan olaylarına yönelik hiçbir önlem almadığını, kapalı kapılar arkasında sessiz kaldığını vurgulayarak, en büyük sorumlunun yönetimi elinde bulunduranlarda olduğunu belirtiyor. Hükümeti çok sert ifadelerle eleştirdikten sonra Türkleri tanımanın Bulgaristan olaylarını anlamayı kolaylaştıracağını ileri sürerek Türklük ve Müslümanlık hakkında şu satırları kaleme alıyor:

"En kısa şekliyle Türk ırkının ne olduğunu tasvir etmeme müsaade edin. Bu yalın olarak Müslümanlık sorunu değildir. Sorun Müslümanlığın acayip karakterli bir ırkla birleşmesindedir. Onlar ne Hint Müslümanları gibi yumuşak başlı ne de Suriyeli Selahaddin gibi şövalye ruhlu ne de İspanyalı Müslümanlar gibi kültürlüdürler. Onlar Avrupa'ya girdikleri ilk kara gündən beri bütün insanlığın insanlık düşmanı örnekleridir. Her nereye giderlerse gitsinler arkalarında geniş bir kan izi bıraktılar. Onların hâkimiyeti ortaya çıkar çıkmaz medeniyet ortadan kayboldu. Hâkimiyetlerini her yerde kuvvetle tesis ettiler. Bu tarz bir hayatın sonucu olarak kendilerine ödül olarak şehvi bir cennet sunan katı kaderciliğe inandılar" (Gladstone 1876: 12-14)

Gladstone, Türklerin medeniyet düşmanı bir ırk olduğunu yüzyıllarca Avrupa'yı kuvvetle yönettikten sonra güçlerinin artık zayıfladığını, bu gücü eski haline getirmek için yirmi yıl boyunca Avrupalı bankacılardan 200 milyon sterlin borç aldıklarını anlatıyor. Türklerin bu denli zalim ve medeniyet düşmanı olmalarına rağmen İngiltere ve Fransa'nın reformlar yoluyla Türkiye'nin bütünlüğünü sağlamaya çalıştığını fakat bu çabaların başarısızlıkla sonuçlandığını belirtiyor. Bulgar olaylarında ise yine büyük bir katliam yapılmasına ve bu katliamların tasvirleri gazetelerde yer almasına rağmen

hükümetin bu haberleri yalanladığını ve ciddiye almadığını dile getirerek şu şekilde devam ediyor:

“Biliyoruz ki, İstanbul’daki büyükelçi ve Avrupa Türkiye’sinin her eyaletinde diplomatik görevlerini yerine getiren iyi eğitilmiş konsoloslarımız var. Köyler yakılır, binlerce erkek, kadın ve çocuk katledilir ya da daha kötüsü yapılırken bizim buralardaki görevlilerimizin bunlardan haberi yok, öyle mi? Bu imkânsız bir şey” (Gladstone 1876: 20).

Osmanlı Sultanı’na başkaldıran Sırp ve Karadağlıların kahramanlıklarından bahseden Gladstone, İngilizlerin bu zalimleri desteklemelerinin doğru olmadığını daha önce Kırım Savaşı’nda benzer bir hatanın yapıldığını ifade ettikten sonra Türklerin artık Bulgaristan’dan ve Avrupa’dan atılmaları gerektiğini şu cümlelerle belirtiyordu:

“Türkler kötü yönetimlerini kendileriyle birlikte alıp götürsünler. Umarım zaptiyeleri, müdürleri, binbaşları, yüzbaşları, kaymakamları ve paşaları, her şeyleri, çerleri çöpleri, onların harap bıraktığı yerlerden silinip atılacaktır. Tüm bu kurtuluş, bu kutsal kurtarma insanlık ahlakı için, Tanrı’nın kanunları için, medeni dünyanın karşı karşıya kaldığı utanç için, saflık ve temizlikleri kirletilmiş, tecavüz edilmiş çocuk, genç kız, yaşlı kadınlar için, öbek öbek yığılmış cesetlerin hatıraları için yapabileceğimiz bir temizlik olacaktır” (Gladstone 1876: 61-62).

Gladstone’un yazdığı risaleden sonra Bulgar ajitasyonu kısa sürede Evanjelist vaazlarla bütün İngiltere’ye yayıldı (Saab : 94-95; Biagini 2000: 60-65). Hatta Lord Hartington ve Dük Argyll gibi propagandacılar hiç vakit geçirmeden Türklere karşı savaşa girilmesi gerektiğini savunmaya başladılar (Low vd. 1907: 283). Meşhur tarihçilerden Thomas Carlyle’in yazdıkları Panslavist Rusların ve özellikle Olga Novikoff’un savunduklarının yansımasıydı:

“Ruslar Avrupa’da iyi hatta soylu bir unsur oluştururlar. Dünyanın kendi bölümlerindeki anarşik halklara düzen ve özgürlük götürerek Allah’a ve insaniyete hatırı sayılır bir hizmette bulundular...Çar doğru ve dürüsttür...Türkler lehine Ruslara bir savaş açmak çılgınlıktan da kötü bir şey olur...Türk’e, artık Avrupa’da hüküm sürmesine daha fazla hoş güru göstermeyeceğimiz ve her şeyden önce yüzünü Doğu’ya çevirip Hellespont’un bu tarafını terk etmesi gerektiği anlatılmalıdır...Hemen çıkarılmalı, Avrupa’dan derhal yok olmalıdır...Türk ortadan kaldırılıp üç devlet anlaşarak toprakları paylaşılmalıdır” (Koloğlu 2005: 22).

Bu risalenin Avrupa ülkelerinde gördüğü ilgi üzerine Gladstone ikinci bir kitapçık kaleme aldı. *Bulgarian Horrors* başlıklı kitapçıkta da, Bulgarların nasıl vahşice katledildikleri, kadınlarına tecavüz edildiği hayali anlatımlarla resmediliyordu. Hiçbir zaman tanık olmadığı olayları ve özellikle tecavüz sahnelerini çok canlı bir şekilde resmetmesi, Gladstone’un psikolojik analizini yapan Loewenberg’e göre; ancak ve ancak onun hastalıklı ruh halinin bir yansıması olabilirdi (Loewenberg 1995: 93-107).

Bulgar olayları sonucunda Osmanlı Devleti’nin 100 binlerle ifade edilen sayıda Bulgar’ı katlettiğine dair asılsız iddiaların özellikle İngiltere’de

yayılması büyük infiale yol açtı. Hâlbuki iddiaları araştıran uluslararası komisyon, iddiaların tam tersine katliama uğrayanların Müslümanlar olduğunu ortaya koyuyordu. Buna rağmen olayların bir kara propaganda olarak topluma yansılma şekli İngiliz kamuoyunun algısında Rusya ile Osmanlı Devleti'nin yer değiştirmesini sağlamıştı (The M.P. for Russia 1909: 349-365). 1876 yılında kadar kamuoyunda ve siyasette Türk taraftarlığına karşı Rus antipatisi hâkim durumda iken, bu tarihten sonra Rus taraftarlığına karşı Türk antipatisi hâkim vaziyete geçti. Ortaya çıkarılan bu algı ise Disreali hükümetinin Osmanlı Devletini koruma politikasını terk etmesine yol açtı.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni Koruma Politikasını Terk Etmesi ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan Çekilmesi

Türklere karşı başlatılan kara propagandanın amacı, Türkleri barbar, kan dökücü olarak dünya kamuoyuna sunarak iktidarda bulunan muhafazakâr Disreali hükümetini köşeye sıkıştırmaktı. Böylece hükümet Türkleri desteklemekten vazgeçecekti. Neticede ise İngiltere, Osmanlı Devleti ile ittifak yapmaktan vaz geçerek Rusya ile ittifak yoluna gidebilirdi ki bu durum Panslavistlerin uygulamaya koymak istedikleri plandı. Novikoff, İngiltere'de yaptığı bütün propagandalarında İngiltere ve Rusya'nın dost olması gerektiği üzerinde durmuştu. Eğer İngiltere Osmanlı Devleti'ni desteklemekten vazgeçer ise Rusya'nın Balkanlardaki durumu rahatlayacak ve büyük bir Panslav imparatorluğu kurulabilecekti. Bunun için İngiltere'de Disreali hükümetinin devre dışı bırakılması gerekiyordu ki yapılan propaganda ile Avrupa'da Rusya'ya yönelik büyük bir sempati oluşturulmuş, böylece İngiltere'de Rusya karşıtı muhafazakâr politikalar etkisiz hale getirilmişti (Novikoff 1877: 101-102)

Gladstone, Disreali hükümetini etkisizleştirmek için büyük mitingler düzenledi. Bu mitinglerin sonuncusu 8 Aralık 1876'da St. James Hall'de gerçekleştirildi. Bu toplantıda Gladstone, Türklerin ne pahasına olursa olsun Avrupa'dan atılmalarının sağlanmasını istedi (Colp 1985: 9-10)

Diğer taraftan Gladstone ve taraftarları Disraeli'nin Türk taraftarlığını ilginç bir noktaya bağlamışlardı. Eleştirilere göre Yahudi ve Doğulu olan Disraeli bu özelliğinden dolayı Osmanlı Devleti taraftarlığı yapıyor ve Rusların Balkan diplomasisine karşı çıkıyordu (Berkes 1978: 308). Bu çıkıştan anlaşıldığına göre, Gladstone Disraeli'yi yıpratmak için her yolu kullanıyordu. Bu fikri benimsemiş olan kimi Türk yazarları da Disraeli'nin Osmanlı Devleti ile olan yakınlığını Yahudi Camondo ailesine bağlamaktadırlar. Bu yazarların iddialarına göre; Disraeli ailesi, Osmanlı vatandaşı Camondo'larla akrabaydı ve bu akrabalık nedeniyle Benjamin Disraeli Osmanlı Devleti'ne yakınlık duyuyordu (Çulcu 2006: 205-208; Yalçın 2006: 173). Fakat bu iddiayı doğrulayacak herhangi bir kayıt bulunmamaktadır (Erdem 2008: 122-123). Kaldı ki Disraeli, Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını koruyan değil, tam tersine İngiltere'nin çıkarlarını koruyan bir devlet adamı olmuştur.

Gladstone yaptığı ajitasyonla bütün Hıristiyanları Türklerle mücadele etmeye çağırıyordu. Gladstone'un bu çağrıları bütün Dünya'daki Türk kar-

şitlerini harekete geçirerek Türkler aleyhine yazılar yazmalarına sebep olmuştu. İngiltere’de Charles Darwin ve Oscar Wilde; Fransada Victor Hugo ve halkçı Girardin; İtalya’da Garibaldi; Rusya’da Dimitri Mendeleev, Dostoyevski, Tolstoy, Turgenyev, Ivan Aksakov, Gareshin ve Makovsky Türk karşıtı yazılardan bazılarıydı (Turan 1998: 55).

Rusya’nın Osmanlı Devletine savaş ilan etmesinden hemen sonra Gladstone, 7 Mayıs 1877’de Avam Kamarası’nda bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında Rusları destekleyen Gladstone, Disraeli’nin İngiltere’yi harap bir hale getirdiğini, Türkleri desteklemekle soykırıma ortak olduğunu ifade etti. Rusları, Türk zulmünü bitirme konusunda bir fırsat olarak gören Gladstone, bu konuşmasını şu sözleriyle bitirdi:

“Beyler, bu üzüntü ve utanç yükünü yok etmek en büyük saygın ödüldür. Mücadele edilebilecek en iyi şeyler için verilebilecek bir ödül. Kendi inançları ve arzuları doğrultusunda hareket edenlerin bu ödülü kazanmaları için şu an çok geç değil. Yani bu ödülü kazanacak yarışmacı olmak için çok geç değil. Fakat kesinlikle emin olun ki, şöhret çelenginden bir yaprağı dahi kendiniz için talep etme niyetindeyseniz bu davada kazanılacak bir ödül olacaktır. İnanıyorum ki, sizler bu davaya ve görevlere arkanızı dönseniz bile Türk zulmünün ölüm çanı bu eyaletlerden duyulacaktır. Herhangi bir insan bu zulmün yok edileceğini görebilir. Bu yok oluş bizim seçtiğimiz araçlarla ya da yolla gelmeyebilir. Fakat her nasıl gelirse gelsin bu lütf, saygın bir lütf olacaktır ve bu lütf bütün Hıristiyanlık ve Dünya tarafından büyük bir sevinçle karşılanacaktır” (Basset 1916: 503-504).

Disraeli hükümetine yönelik bu baskılar sonucunda İngiltere’nin geleneksel olarak devam ettirdiği Osmanlı Devleti’nin yıkılmasını engelleme ve Ruslara yönelik politikaları tamamen değişti. Bulgar ayaklanması üzerine İngiltere’nin isteği ile 23 Aralık 1876 tarihinde İstanbul’da bir Konferans toplandı. Tersane Konferansı olarak anılan bu toplantıya Rusya, İngiltere, Fransa, Prusya ve Osmanlı Devleti katıldı. Konferans’ta batılı devletler Balkanlarda büyük bir reform yapılmasına vurgu yaparak; Sırbistan ve Karadağ’a bağımsızlık verilmesi, Bulgaristan’a ise özerklik tanınmasını istediler. Bu isteklerin arkasında İngiltere’nin de olması artık Osmanlı Devleti’ni yalnız bırakmıştı. Yapılan bir saltanat şurasından batılı devletlerin taleplerinin reddedilmesi kararı çıktı. Bunun üzerine Rusya, artık yalnız kalan Osmanlı Devleti’ne 1877 yılında savaş ilan etti (Uzunçarşılı 1954: 123-137).

Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmesi belki de en çok Olga Novikoff ile Gladstone’u sevindirmişti. Savaşın çıkmasından sonra sürekli yazışan ikili savaşın gidişatını ve özellikle İngiliz parlamentosunda yapılan görüşmeleri yorumluyorlardı. Bir keresinde Gladstone, bayan Novikoff’a “İngiliz politikasını eleştirmesinin kendilerine yol gösterdiğini” belirterek, Parlamentoda Türkleri destekleyenleri engellediğini söylüyordu (The M.P. for Russia 1902: 373-374).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın sonucu Osmanlı Devleti için çok ağır oldu. Kısa sürede hem Balkanlarda hem de Kafkaslarda yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, Rusya ile anlaşmak zorunda kaldı. Ayastefanos ve ar-

dından imzalanan Berlin Anlaşması ile Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlıklarını aldılar. Bulgaristan özerk hale geldi. Böylece Osmanlı Devleti içine çekildiği 1877-78 Savaşı neticesinde Balkanlardan çekilmek zorunda kalmış oluyordu.

Sonuç

Bulgar ayaklanmasından sonra Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmek zorunda kalacağı bir sürecin başlatılması; İngiltere'deki Evanjelicler ile Rusya'daki Panslavistlerin yaptıkları ortaklığın bir sonucu olduğu görülmektedir. Bu gruplarının bu denli başarılı bir sonuca ulaşmalarının en büyük sebebi ise Evanjeliclerin progandayı siyasal bir araç olarak kullanması ve yönetmesi olmuştur. Bu bakış açısıyla yapılan çalışmadan çıkarılacak sonuçları şu şekilde ifade etmek mümkündür.

1856 Paris Konferansı sonucunda Balkanlarda istediği sonuca ulaşamayacağını düşünen Rusya, Balkanlardaki askeri-siyasi taleplerini ertelerek daha çok kültürel ve eğitsel faaliyetlere ağırlık vermiştir. Panslavist dernekler vasıtasıyla Osmanlı Devleti yönetimi altında bulunan Slavlara milliyetçi düşünceler aşlamaya çalışmıştır. 1875 Sırp-Kardağ ve 1876 Bulgar ayaklanmaları bu tarz çalışmaların başarılı olduğunu göstermektedir.

Çalışmadan çıkarılacak sonuçlardan biri de lobi faaliyetlerinin ve propagandanın ne denli önemli bir güç olduğunun tespit edilmesidir. Rusya adına lobi faaliyetlerinde bulunan Olga Novikoff, bilim-sanat ve siyaset çevreleriyle kurduğu arkadaşlık ilişkileriyle ve yaptığı propagandalarla birçok şahsı Osmanlı Devleti ve Türkler aleyhinde hareket etmeye ikna etmiştir. Propagandanın bu büyük gücünün 19. yüzyılda anlaşılması üzerine birçok Avrupalı devlet özel propaganda büroları kurmaya başlamıştır. Bu tarz büroların en etkin çalışanlarından biri de İngiliz propaganda bürosu olan Wellington House olmuştur.

Bulgar ayaklanmasının bölgesel bir olay olmaktan çıkarak, uluslararası boyut kazanmasının da propaganda ve lobi faaliyetlerinin bir sonucu olduğu tespit edilebilmektedir. Bulgar ayaklanmasının Osmanlı Devleti'ne karşı kara propagandaya dönüştürülmesi ise Gladstone ve Panslavistler arasındaki işbirliğinin sonucu olmuştur. Çalışmadan çıkarılacak diğer bir sonuca göre İngiltere ile Rusya arasında atılan işbirliği köprüsünün en önemli ismi Olga Novikoff olmuştur. Novikoff'un baskısı ile Bulgar olaylarına dair iki eser kaleme alan ve birçok toplantı yapan Gladstone, oluşturduğu kamuoyu ile İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni koruma politikasını terk etmesini sağlamıştır.

İngiltere'nin dış siyaset ilkelerini değiştirmesi Osmanlı Devleti için çok ağır sonuçlar doğurmuştur. Rusya'nın en büyük beklentisi İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerde devre dışı kalmasıdır ki, Bulgar olayları ve ajitasyonu ile bu sonuç elde edilmiştir. Bu sürecin hazırlanmasında en önemli etkenlerden biri Büyük Slav İmparatorluğunu gerçekleştirmek için çalışan propagandacı Olga Novikoff olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa (1991); *Tezakir*, IV, (Yayına Hazırlayan: Cavit Baysun), Ankara.
- AYDIN Mithat (2004); "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:15.
- AYDIN Mithat (2004b); "Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşlarında İngiltere'nin Balkan Politikası", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, Sayı:15, Ankara.
- BASSET Arthur Tilney (2016); *Gladstone's Speeches*, London.
- BOA, HR.TO, D:86, G: 62; 6.7.1865 tarihli yazı.
- BOA, HR.SYS, D:1368, G:78, 27.05.1899 tarihli belge.
- BERKES Niyazi (1978); *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul.
- BIAGINI Eugenio F. (2000); *Gladstone*, Honk Hong.
- BOYLEN Joseph O. (1951); "Madame Olga Novikov, Propagandist", *American Slavic and East European Review*, Vol: 10, No. 4, (December)
- BRADLEY J.F.N. (1961); "Czech Pan-Slavism before the First World War", *The Slavonic and East European Review*, Vol:40, No:94 (December)
- British Documents on Foreign Affairs* (1984): Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print (General Editors: Kenneth Bourne and D. Cameron Watt), Part I, From the Mid-Nineteenth Century to the First World War, Series B, The Near and Middle East, 1856-1914 (Editor: David Gillard), Volume 2, The Ottoman Empire: Revolt in the Balkans, 1875-1876, University of Publications of America.
- COLP Ralph (1985); "William Gladstone, Karl Marx, Charles Darwin, Kliment Timiriyaev ve 1876-1878 Doğu Sorunu Üzerine Notlar", *Tarih ve Toplum*, sayı:20, (Ağustos)
- ÇULCU Murat (2006); *Marjinal Tarih Tezleri*, İstanbul.
- DEMİROĞLU Hasan (2009); *Rus Kaynaklarına Göre Rusların Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panislavizm (1856-1878)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- ERDEM Y. Hakan (2008); *Tarih-Lenk*, İstanbul.
- GARDINER John P. (2001); "Gladstone, Gossip and the Post-war Generation", *Historical Research*, Vol:74, No:186, (November)
- GLADSTONE W.E. (1876); *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, London.
- GUINIS George C.(1949); "The Politics of Pan-slavism", *American Journal Economics and Sociology*, Vol:8, No:2 (January)
- HARRIS David (1939); *Britain and the Bulgarian Horrors of 1876*, Chicago.
- HARRIS David (1969); *Diplomatic History of Balkan Crisis 1875-1878*, Archon Books.
- HARRISON Royden (1977); "Marx, Gladstone and Olga Novikov", *Bulletin-Society for the Study of Labour History*, Issue:35, (Autumn)
- HUPCHICK Dennis P. (2001); *The Balkans: from Constantinople to Communism*, New York.
- ISBA Anne (2006); *Gladstone and Women*, London.

- İNALCIK Halil (1992); *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul.
- KARACA Taha Niyazi (2011); *Büyük Oyun: İngiliz Başbakanı Gladstone'un Osmanlı'yı Yıkma Planı*, İstanbul.
- KARAL Enver Ziya (1995); *Osmanlı Tarihi*, VII, (Islahat Fermanı Devri 1861-1876), Ankara.
- KOHN Hans (1952); "Romanticism and Realism Among Czechs and Slovaks", *The Review of Politics*, Vol:14, No:1 (January)
- KOHN Hans (1961); "The Impact of Pan-Slavism on Central Europe", *The Review of Politics*, Vol:23, No:3 (July)
- KOHN Hans (1991); *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul.
- KOLOĞLU Orhan (2005); *Avrupa Kışkacında Abdülhamit*, İstanbul.
- KRASINSKI, Count Valerian (1848); *Panslavism and Germanism*, London.
- KURAT Akdes Nimet (1953); "Panslavizm", *DTCF Dergisi*, XI/2-4, (Ankara)
- LEGER Louis (1917); *Le Panslavisme*, Paris.
- LEVINE Louis (1914); "Pan-Slavism and European Politics", *Political Sciences Quarterly*, Vol:29, No:4 (December)
- LOEWENBERG Peter (1995); "Gladstone, Sin and Bulgarian Horrors", *Fantasy and Reality in History*, Oxford.
- LOW Sidney - Lloyd C. Sanders (1907); *History of England: During the Reign of Victoria (1837-1901)*, London.
- MARX/Engels (2004); *Gesamtausgabe, Akademie Verlag*, Berlin.
- MATTHEW H.C.G. (1995); *Gladstone*, II, 1875-1898, Oxford.
- MERT Özcan (1981); "Amerikalı İki Seyyahın XIX. Yüzyıl Türkistanı İle İlgili Eserleri", *Türk Kültürü*, XIX/218, (Ocak-Şubat)
- MILLMAN Richard (1979); *Britain and Eastern Question 1875-1878*, London.
- MORISAN, J.D. (1968); "Katkov and Panslavism", *The Slavonic and East European Review*, Vol:46, No:107 (July)
- NOVIKOFF, Olga (1877); *Is Russia Wrong?*, London.
- NOVIKOFF, Olga (1917); *Russian Memories*, London.
- NOVIKOFF, Olga (1883); *Skobelev and Slavonic Cause*, London.
- ONOU Alexander; "The Memories of Count N. Ignatyev, ", *The Slavonic and East European Review*, Vol:10, No:29 (December 1931)
- PRAZAC Albert (1928); "The Slavonic Congress of 1848 and the Slovaks", *The Slavonic and East European Review*, Vol:7, No:19 (Januray)
- SAAB Ann Pottinger (1991); *Reluctant Icon: Gladstone, Bulgaria and the Working Classes, 1875-1878*, London.
- SUBAŞI Cuma Sertan (2007); *Dünden Bugüne Panislavizm*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- SUMMER B.H. (1933); "Ignatyev at Constantinople, 1864-1874", *The Slavonic and East European Review*, Vol:11, No:32, (Januray)
- SUMMER B.H. (1936); "Russia and Panslavism in the Eighteen-Seventies", *Transactions of the Royal Historical Society*, Fourth Series, Vol:18.

Panslavist Bir Propagandacı: Olga Novikoff (Novikova)

THE M.P. FOR RUSSIA (1909): Reminiscences&Correspondence of Olga Novikoff, I, (Edited by W.T. Stead) London.

TUCKWELL W. (1902); *A.W. Kinglake: A Biographical and Literary Study*, London.

TURAN Ömer (1998); *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, Ankara.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı (1954); "Tersane Konferansının Mukarreratı Hakkında Şura Mazbatası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, cilt:6 Sayı:9.

YALÇIN Soner (2006); *Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı/Efendi*, II, İstanbul.